

ОБЛИЦИ МОБИЛНОСТИ СЛОБОДНИХ НОВЧАНИХ СРЕДСТАВА ПРИВРЕДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

Развој самоуправног социјализма условљава одређен тип друштвених односа. То посебно важи за привредне односе. Настају нове економске категорије као теоријски израз производних односа социјалистичког привредног система самоуправног типа. Ови односи у свом настајању и развоју испреплићу се и сукобљавају са односима превазиђених система. Пре свега, са остацима односа административног социјализма, а каткад и са појавама својственим капиталистичком привредном систему.

Овом приликом размотрићемо извесне привредне односе, економске категорије и законитости које настају у погледу облика мобилности слободних новчаних средстава потребних за остварење проширене репродукције у периоду јачања и афирмисања радних колектива као основних носилаца акумулације.

Јачање акумулативне моћи привредних организација, као и њихово преузимање одлучујуће улоге у овој области привредног живота у нашој земљи, поклапа се, углавном, са привредном реформом. Од укупне масе новостворене вредности која се може употребити за проширење производње највећи део остаје самој привредној организацији. Захватање новостворене вредности административним путем (порез на промет, камата на средства у привреди) знатно је смањено у односу на период пре почетка реформе, чему је у знатној мери допринело укидање доприноса из дохотка привредних организација, као и смањење опште каматне стопе на фондове у привреди са 6% на 4% (1).

Међутим, наведене измене нису условиле одговарајући преображај одређених врста привредних односа. Промена квантитативне структуре друштвене акумулације у корист привредних организација није праћена адекватним квалитативним променама. Метод остварења акумулације задржао је, углавном, досадашње инструменте и механизам. Нови и погоднији облици остварења акумулације нису, по нашем мишљењу, у довољној мери заступљени. То се нарочито односи на начин формирања и об-

(1) Овде смо навели само општу каматну стопу на фондове у привреди. Међутим, посебним савезним законом, којим се регулише проблематика камате на фондове у привреди, каматне стопе одређене су у виду опште и посебне. Општа стопа износи 4% годишње, док су посебне стопе прописане у различитим износима, од 2,5% и од 1,7% годишње. Постојећа висина опште каматне стопе од 4%, по нашем схватању, представља знатно оптерећење привреде. Пошто овом приликом није у првом плану однос: привредне организације — друштво, ми се нећемо задржавати на проблему висине каматне стопе на фондове у привреди.

лике мобилности слободних и недовољно коришћених новчаних средстава акумулације којима располажу привредне организације.

Оријентација на радне колективе привредних организација као основне носиоце акумулације условила је високи степен децентрализације новчаних средстава. Знатан део средстава налази се код 14.232 радне организације (2). Међутим, измењена квантитативна структура новчаних средстава намеће потребу за новом друштвеном организацијом рада у процесу проширене репродукције, јер привредне организације јачањем сопствене материјалне основе треба у њој да добију ново место и улогу.

Привредне организације нису више нижи организациони делови виших привредних целина, као што је то био случај у периоду административног управљања нашом привредом. У тој фази државни органи друштвено-политичких заједница представљали су основне носиоце привредне активности. Јединственим привредним планом, заснованим на централистичким принципима, предвиђене су до танчина све економске активности, па самим тим и обим и начин проширења постојећих привредних капацитета, док је радни колектив представљао трансмисију преко које предвиђени задаци треба да се реализују. Привредна организација, дакле, није имала привредни субјективитет у правом смислу.

Нови квалитет производних односа насталих поводом остваривања процеса проширене репродукције у условима самоуправљања састоји се, у првом реду, у праву радног колектива привредне организације да самостално доноси одлуку о акумулацији. Садржину ове одлуке детерминише економски интерес. Радни колектив, као самостални робни произвођач, у процесу свог економског пословања разматра потребу за проширењем производње. Када ће и у ком обиму проширити привредну активност зависи од одређених економских услова.

Природа привредне активности не налаже свакој привредној организацији потребу сталног и непрекидног проширења постојећих производних капацитета. То значи да се неће све привредне организације истовремено наћи пред проблемом инвестиционих улагања. Међутим, као што смо већ напоменули, свака привредна организација задржава знатан део новостворене вредности и самостално одлучује о томе када ће и на који начин искористити слободна средства. С друге стране, привредне организације које желе да прошире постојеће капацитете свог пословања углавном немају довољно средстава којима би извршиле потребна проширења.

У условима постојања специфичне привредне структуре — када се слободна средства акумулације налазе код свих привредних организација, а при том, једна група привредних организација, и то по правилу она бројнија, не искоришћава целокупан износ новчаних средстава којима располаже колектив, док друга група привредних организација, које желе проширење постојећих капацитета, не располаже довољном количином новчаних средстава — поставља се питање: како обезбедити потребну мобилност неискоришћених новчаних средстава?

(2) Извор података: СГЈ—67, стр. 126.

Ово питање веома је сложено. Да бисмо добили задовољавајући одговор, неопходно је размотрити низ проблема везаних за квалитативни вид сложеног процеса проширене репродукције.

Досадашња пракса коришћења новчаних средстава условила је разноврстан сплет посебних привредних односа. Из карактера привредних односа самоуправног социјализма, с једне стране, постигнутих облика привредних односа који настају између банака и привредних организација, банака и друштвено-политичких заједница, међусобних односа разних врста банака, као и међусобних односа кредитирања самих привредних организација, с друге стране, проистиче низ проблема. Примера ради навешћемо само најинтересантније: 1) да ли је кредитни систем једини облик коришћења слободних новчаних средстава, 2) да ли самоуправном социјализму више одговара бескаматни кредит или кредит са каматом, 3) каква је природа камате у социјализму, 4) каква је улога камате у мобилности слободних новчаних средстава, 5) треба ли засновати посебну врсту кредитног односа која би улагачу обезбедила поред уговорене камате и право на учешће у дохотку организације која се користила позајмљеним новцем и 6) треба ли и даље јачати пословне банке као основне носиоце кредитних односа или се оријентисати у првом реду на међусобно кредитирање привредних организација.

Нећемо разматрати сва постављена питања, иако су сва она у вези са сложеним проблемом мобилности новчаних средстава у социјалистичкој привреди. Покушаћемо да одговоримо само на прво, које је, по нашем мишљењу, за проблем мобилности фундаментално. Сва остала питања, која се иначе налазе у каузалном односу са првим, у односу на њега имају у основи изведен карактер.

Кредитни механизам прихваћен је у нас као облик који одговара социјалистичкој производњи самоуправног типа. Штавише, југословенски систем креће се у правцу интензивног развоја кредитног односа. Основни носиоци кредитирања јесу банке и привредне организације. Механизам кредитирања треба да обезбеди мобилност слободних новчаних средстава и њихово најрационалније коришћење. Материјалну основу овог облика чине производни односи и економске категорије робне привреде. Посебну улогу у остваривању ионачаног кредита играју одређене функције новца, које му, под одређеним условима, омогућују стицање релативне самосталности, добијање — преко посебних институционалних облика — посебне физиономије и релативно самостално кретање.

Теоријско објашњење природе и историјских карактеристика кредитирања проширене репродукције у систему социјалистичке робне производње дао је у нашој литератури проф. др Миладин Кораћ (*). Он истиче да се у условима социјалистичке робне производње као зајмодавци појављују сами радни колективи. Они се одлучују на позајмљивање новца другим радним колективима у оној мери и онда када им то омогућује да унапреде своју сопствену делатност, као робних произвођача,

(*) Ову проблематику проф. Миладин Кораћ излаже у свом раду: „Кредитирање проширене репродукције и банке у систему социјалистичке робне привреде“, који је у наставцима објављен у часопису *Социјализам*, бр. 3, 1967, стр. 302—325, и бр. 4, 1967, стр. 471—490.

односно уколико им то омогућује реализацију већег дохотка. У складу с тим зајмодавац врши избор грана или предузећа којима ће позајмити привремено слободна новчана средства. По речима овог аутора, економски интерес колектива који даје новац на зајам састоји се у томе што зајмодавцу позајмљивање новца другима омогућује стварање неопходних (такозваних спољних) услова за континуелну производњу и реализацију његове робе. С друге стране, узимање новчаног кредита има економског оправдања уколико зајмопримиоцу омогућује да на бази смањења материјалних трошкова по јединици произведене робе или повећања укупног обима производње повећава свој реализовани доходак као робни произвођач. Према мишљењу проф. Кораћа, у условима социјалистичке робне производње постоје реалне могућности, стварне потребе и економски интерес радних колектива као робних произвођача да ступају у међусобне кредитне односе, чиме, између осталог, обезбеђују неопходну покретљивост новчаних средстава намењених проширеној репродукцији.

Професор Кораћ, говорећи о слободним новчаним средствима привредних организација, има у виду акумулациони, амортизациони, резервни и сличне фондове, те их третира као привремено слободна средства (4). Отуда долази до закључка да „сваки самостални робни произвођач који располаже оваквим средствима има економског интереса једино да их само привремено уступи на коришћење другим радним колективима тј. да их једино да у облику новчаног кредита, с тим да му она буду враћена после одређеног периода времена” (5). Ово гледиште проф. Кораћа засновано је на логици робног произвођача. Тако се понаша социјалистички робни произвођач у својој привредној пракси. Сматрамо да ће овакво понашање робних произвођача довести до усклађивања посебног интереса одређених радних колектива са општим интересима, јер давање новца на кредит јача мобилност слободних новчаних средстава децентрализованог самоуправног друштва.

Коришћење слободних новчаних средстава путем кредита треба да представља основни метод формирања новчаних средстава акумулације у оквиру привредног система самоуправног социјалистичког друштва. С теоријског становишта, које полази од претпоставке постојања чистог система, у коме постоје само привидни односи карактеристични за дати ступањ развоја друштва, у нашем случају за самоуправно социјалистичко друштво робних произвођача, гледиште проф. Кораћа је, по нашем мишљењу, исправно и једино прихватљиво.

Међутим, економска структура социјалистичког друштва, као прелазног периода од капитализма ка комунизму, по правилу садржи и секундарне односе и облике формирања, коришћења и кретања новчаних средстава акумулације, који играју другоразредну улогу у односу на кредитне односе као примарне и одлучујуће. Економска структура социјалистичког друштва испуњена је, поред владајућих — социјалистичких производних односа и другоразредним односима, чије је порекло двостру-

(4) Миладин Кораћ, Кредитирање проширене репродукције и банке у систему социјалистичке робне привреде, *Социјализам*, бр. 3, 1967, стр. 305.

(5) *Ibid.*, стр. 307.

ко: или су у питању облици претходног превазиђеног поретка, или нови односи који, захваљујући брзом развоју производних снага у појединим областима привредног живота, имају за садржину такву друштвену организацију рада која ће бити типична за будуће — комунистичко друштво, а сада се јављају у својим почетним и рудиментарним облицима. Из тих разлога сматрамо да је став проф. Кораћа: „У условима када сами робни произвођачи одлучују о својој будућности, тј. у самоуправном систему робне привреде, бесповратно финансирање проширене репродукције нема никакву реалну основу у социјалистичким односима производње који се заснивају на самоуправљању непосредних произвођача. Стога је бесповратно финансирање било могуће једино у периоду административног социјализма” (6), прихватљив једино са аспекта чистог привредног система самоуправног социјалистичког друштва. Ми полазимо од економске структуре као реалне основе прелазног периода која обухвата све привредне односе, независно од степена њиховог релативног значаја за карактер и природу самоуправног социјалистичког друштва.

Посредни карактер друштвених веза који карактерише робну производњу, па и социјалистичку, као и тржишни механизам остварења привредних односа робних произвођача, пружају материјалну основу реализовања и таквог дохотка привредне организације који, за одређен временски период, може да достигне обим који знатно превазилази просечно задовољење личних потреба појединаца, заједничких потреба читавог радног колектива, као и проширења производње, тако да се поред „привремено” слободних новчаних средстава појављује и сума за којом привредна организација ни у даљој временској перспективи неће имати потребе. Ова врста новчаних средстава може бити основ за настанак посебног облика коришћења новчаних средстава путем уступања новца другој привредној организацији у циљу остварења проширене репродукције. Дакле, теоријски узев, било би могуће остварити бесповратно финансирање.

Бесповратно финансирање коришћено је у фази административног социјализма. Овај метод био је нормалан, чак и једино могућ у условима централистички организоване привреде, када државни орган у име друштва организује привредни живот, а привредне организације нису самосталне у доношењу одлука о својој активности. У условима самоуправног социјализма бесповратно финансирање третира се, углавном, као превазиђен метод коришћења средстава. Сматрамо да бесповратно финансирање не треба да буде страно самоуправном социјализму, чије привредне односе изражава друштвена својина на средствима за производњу. Разлику између бесповратног финансирања у административном социјализму и бесповратног финансирања у самоуправном социјализму видимо у носиоцима финансирања. У првој фази финансирање су вршили државни органи а у другој радни колективи. Радни колективи који нормално послују и немају потребе за проширењем производње — јер задовољавају постојеће потребе, а истовремено могу у случају повећања обима потреба за њи-

(6) Ibid., стр. 307.

ховим производима да прошире производњу на основу постојећих капацитета — могу један део слободних средстава да уступе другој привредној организацији. Уступити, наравно, онај сувишак изнад дела који ће њиховој радној организацији бити потребан уколико дође до потребе повећања постојећег обима производње. Колики ће део бити уступљен, зависиће од процене самог радног колектива — даваоца. Оваква бесповратна финансирања у условима самоуправног социјализма најпре треба да се остварују у оквиру предузећа (између економских јединица, погона или других нижих организационих делова у оквиру предузећа), а затим између предузећа исте или сродних делатности која се налазе у одређеним облицима интеграционих веза. Овај облик финансирања ићи ће укорак са јачањем солидарности и преплитања економских интереса, односно са утврђивањем заједничког економског интереса. Део слободних средстава који ће радни колектив уступити другом колективу у директној је сразмери са јачањем заједничких економских интереса утврђених одређеним интеграционим односима, док је део слободних средстава који колектив држава за евентуалне будуће потребе проширења капацитета, и који може дати једино у облику кредита, у обрнутој сразмери са поменутиим заједничким економским интересима (?).

Бесповратно финансирање на садашњем ступњу развоја југословенске привреде не представља основни метод коришћења друштвених средстава. Оно, напротив, игра другоразредну улогу. Њиме се користе друштвено-политичке заједнице преко одређених институционих облика у циљу бржег развоја недовољно развијених подручја. На нивоу привредних организација оно се још није афирмисало. Познати су само изузетни случајеви, и то углавном између економских јединица у оквиру једног предузећа. Они тек треба да се развијају са даљим развојем основног односа производње у социјализму. Ово подвлачимо због тога што је самоуправни социјализам, који је код нас започео и у нашој пракси достигао највише облике, још увек само систем у почетним облицима развоја, који своје најпотпуније форме и облике тек треба да достигне.

Уступањем средстава другој радној организацији без задржавања права на повраћај не заснива се ни на каквим етичким и социјалним принципима прелазног периода. Овај облик самофинансирања социјалистичких привредника омогућују друштвена својина на средствима за производњу и привредни односи које она изражава, с једне стране, као и заједнички економски интерес условљен интеграционим везама социјалистичких произвођача, с друге стране. Свака привредна јединица по самој природи привредног живота ступа у разноврсне односе са већим бројем

(?) За практично остварење бесповратног финансирања неопходно је постојање одређеног економског механизма који би, на одређен начин, гарантовао даваоцу средстава да ће се средства која уступа другој организацији користити једино у циљу производне потрошње, с једне стране, и обавезивао примаоца средстава да их користи најрационалније и по принципима којих би се придржавао добар привредник, с друге стране. Одређени интеграциони облици, којих у нашој привредној пракси има, омогућили би обезбеђење даваоца и обавезу примаоца средстава.

других привредних субјеката. Она представља само једну карику у дугом ланцу друштвене производње. Да би обављала привредну активност, она мора у припремној фази да обезбеди претпоставке производње које су резултат рада другог произвођача. С друге стране, да би континуирано обављала своју сопствену делатност, она у највећем броју случајева своје резултате продаје другом произвођачу коме ће ови послужити као претпоставке производње. Дакле, тесна међусобна повезаност социјалистичких произвођача који се користе друштвеним средствима производње указује на то да успех једног зависи од успеха другог произвођача са којим се овај налази у одређеним техно-економским односима. Једна привредна организација не може проширивати обим привредне делатности по својој вољи и независно од других. Лимити производње појединачног произвођача у условима интензивног друштвеног карактера привређивања објективно су условљени. Уколико један произвођач по задовољењу својих потреба (како потреба производне потрошње, тако и потреба потрошне производње чланова радног колектива) расплаже сувишним новчаним средствима, он ће их уступити свом пословном партнеру у циљу проширења производње, уколико такво проширење производње представља услов проширења производње даваоца средстава. У таквим условима и односима природно је очекивати да ће произвођач — прималац средстава у наредном периоду уступити слободна средства свом претходном даваоцу или неком трећем, уколико се у наредном периоду укаже потреба за тим.

Међусобно уступање слободних новчаних средстава чини заједнички услов повећања обима производње и бољег економског положаја свих интегрисаних произвођача. Наравно, све под претпоставком да су се потпуно развили основни производни односи који чине садржину друштвене својине, а субјективни чиниоци ослободили остатка противуречности превазиђених система ⁽⁸⁾.

Кредитни систем представља основну полућу мобилности слободних новчаних средстава у почетној фази привредног система самоуправног социјалистичког друштва. Ови кредитни односи, као што смо напоменули, произилазе из робног карактера друштвене привреде социјализма. Дакле, у прелазном периоду неповратно финансирање не представља основни облик финансирања, оно, међутим, постоји — ако у незнатним размерама и недовољно развијеним облицима — те на тај начин представља реалну

(8) Свака друштвена заједница, самим тим и наша, оптерећена је пзвесним друштвеним противуречностима. Оне су двојакe природе. Прве потичу из самог владајућег система, док су друге остаци претходних система. Овом приликом нећемо уланзити у помeнуту проблематику, јер је она ван оквира нашег написа. Напоменућемо само да се противуречности превазиђених система у области мобилности слободних новчаних средстава често изражавају преко категорије камате, као и посебног учешћа у дохотку оне радне организације којој се слободна новчана средства уступају на коришћење за одређено време. Услед деловања закона понуде и тражње новчаних средстава каматна стопа прелази уобичајену висину, док се учешће у дохотку друге радне организације негативно одражава на остварење основног принципа расподеле у социјализму: свакоме према раду.

појаву. Овај облик кретања средстава не треба сматрати остатком претходног и превазиђеног метода административног организовања привредног живота. Таква оцена не би била исправна. Сматрамо да овај начин коришћења новчаних средстава из садашњих недовољно развијених облика тек треба да се развија на нивоу радних организација и да му предстоји даљи развој и афирмација. Таква појава не би представљала повратак старог административног метода, већ његову квалитативну измену која се, пре свега, састоји у промени носилаца бесповратног финансирања. То више нису државни органи већ самоправни радни колективи, који, одлучујући о перспективном развоју своје привредне организације, превазилазећи краткорочне интересе свог колектива, сагледавши развој својих пословних партнера као материјалних претпоставки проширења сопствене производње у будућем периоду, уступају слободна средства којима располажу оним произвођачима којима средства недостају. Бесповратно финансирање представља врсту привредних односа који у савременој економској структури не играју примарну улогу, али представљају један од елемената новог друштва који ће, заједно са осталим привредним односима новог друштва, постепено јачати и развијати се на рачун разних облика кредитних односа који играју главну улогу у садашњем периоду.

Др Владета Станковић

РЕЗЮМЕ

Формы мобильности свободных денежных средств хозяйственных организаций

Экономическую структуру самоуправляемого социалистического общества характеризует существование разнообразных производственных отношений. Относится это и на сплетение производственных отношений, возникающих в силу мобильности свободных денежных средств хозяйственных организаций.

Основным методом мобильности свободных средств в период самоуправления социализма является кредитная система. Югославская система идет по пути интенсивного развития кредитных отношений. Основными носителями кредитования являются банки и хозяйственные организации. Такая форма движения денежных средств обусловлена производственными отношениями и экономическими категориями товарного хозяйства.

Кроме кредита, как господствующего вида осуществления аккумуляции денежных средств, имеется возможность для безвозвратного финансирования расширенного воспроизводства. Данный метод в условиях социалистического товарного производства представляет собой форму, подлежащую развитию. Основными носителями безвозвратного финансирования являются трудовые коллективы хозяйственных организаций. В случаях, когда кто-либо из производителей по удовлетворению своих потребностей располагает лишними средствами, он может их передать своему деловому партнеру с целью расширения производства, поскольку данное расширение

ние производства представляет условие и для расширения производства предоставившего средства. Указанная форма использования денежных средств будет развиваться, преодолев узкие и временные интересы коллектива и укрепив общие экономические интересы, возникшие на базе установленных отношений.

SUMMARY

Formes of mobility of unengaged funds of economic organizations

The economic structure of the socialist society with self-management is characterized by different relations in the production. This applies to a series of production relationships resulting from the mobility of unengaged funds of economic organizations.

The basic method of the mobility of unengaged funds is the crediting mechanism. The Yugoslav system is moving towards the intensification of the development of credit relations. Banks and economic organizations are the basic exponents of crediting. This form of the movement of funds is conditioned by the production relationships and economic categories of the commodity industry.

In addition to the crediting mechanism, as the prevailing form of forming accumulation funds, there is possibility of financing expansion of production without repayment of the loan. This method represents, in the conditions of the socialist commodity production, a form in development. The basic exponents of the financing without repayment are working collectives of economic organizations. In as much as a producer, after meeting his own requirements has surplus funds available, he will cede them to his business partner for expansion of production, provided such an expansion of production is a condition for expansion of donor's production as well. Such a form of using funds is going to develop after the narrow and passing interests of the collective are surpassed, alongside with the strengthening of the mutual economic interest established by definite integration relations.

RÉSUMÉ

Les formes de mobilité des moyens pécuniaires libres des organisations économiques

La structure économique de la société socialiste d'autogestion est caractérisée par l'existence des rapports de production variés. Cela se rapporte aussi à l'enchaînement des rapports de production qui se forment à l'occasion de la mobilité des moyens pécuniaires libres des organisations économiques.

La méthode fondamentale de la mobilité des moyens pécuniaires libres dans la période du socialisme d'autogestion est le mécanisme créditeur. Le système yougoslave se dirige dans la voie du développement intensif du rapport créateur. Les banques et les organisations économiques représentent les titulaires principaux du créditement. Cette forme de mouvement des moyens pécuniaires est conditionnée par les rapports de production et les catégories économique de l'économie marchande.

A part le mécanisme créditeur, en tant que forme dominante de l'accumulation des moyens pécuniaires, existe aussi la possibilité du financement

sans retour de la reproduction élargie. Cette méthode, dans les conditions de la production marchande socialiste représente la forme en voie de développement. Les titulaires principaux du financement sans retour sont les collectifs de travail des organisations économiques. Pour autant qu'un producteur dispose, après la satisfaction de ses besoins, de moyens pécuniaires excédentaires, il les cédera à son partenaire d'affaires, dans le but d'accroître la production, pour autant qu'un tel accroissement de la production représente une condition de l'accroissement de la production du donneur des moyens. Cette forme d'utilisation des moyens pécuniaires se développera avec le dépassement des intérêts restreints et à court terme des collectifs, et avec le renforcement de l'intérêt économique commun fixé par les rapports d'intégration déterminés.